

Києво-Могилянська академія

Київська Академія 16 (2019): 11–30.

<http://ka.ukma.edu.ua>

Максим Яременко

Коли і хто вперше прочитав у Києво-Могилянському колегіумі повний богословський курс?¹

Про викладання богослов'я в Києві йшлося вже в піонерських наукових дослідженнях історії Могилянської академії першої половини XIX ст. Практично відразу присутність теологічного курсу в навчальній програмі пов'язували зі статусом «латинських шкіл». На кінець XIX ст., здавалося, питання часу появи повного богословського курсу в Києві було остаточно вирішено. Втім, висновки дослідників підважує інформація з проповіді, виголошеної в Батурині у 1697 р. Цей голос «із середини» могилянської професорської корпорації дає змогу передатувати запровадження повних теологічних студій в колегіумі. Піонером чотирирічного богослов'я був не Йоасаф Кроковський, як вважалося до сьогодні, а Стефан Яворський. Це підтверджують, окрім прямо вказаних у проповіді даних, ще кілька джерел, що їх досі історики не зауважували.

Ключові слова: Києво-Могилянський колегіум/академія, Батурин, проповідництво, богослов'я, Стефан Яворський, Йоасаф Кроковський, Іван Мазепа.

На запитання, винесене у заголовок цієї розвідки, історики, звісно ж, дали відповідь (а точніше відповіді) давно. Увагу до такої деталі, як запровадження у курікулюм київських «латинських шкіл» теології, від самого початку стимулювали значно посутніші чинники, ніж фактографічна реконструкція минулого закладу. Практично від зародження наукового інтересу до його історії викладання богослов'я трактувалося за доказ найвищого академічного статусу Могилянських Атен. З другого боку, важила й така деталь:

¹ Цю статтю написано в рамках проекту «Polskie wzorce literackie i kulturowe w Rosji na przełomie XVII i XVIII wieku: przypadek Stefana Jaworskiego», підтриманого Національним Науковим Центром (Польща, OPUS, UMO-2017/25/B/HS2/00932).

хто саме з найвищої влади долучився до «обдарування» колегіуму правом на повний цикл гуманістичної освіти. Інтерес до спадщини закладу зародився ще в першій половині XIX ст., класичні та солідні за джерельним забезпеченням праці було написано професорами Київської духовної академії наприкінці XIX — на поч. XX ст. А це був час, коли дослідники всіляко наголошували на ролі монархів в історії тих чи тих феноменів, ба навіть клали в основу їхньої періодизації каденції імператорів та імператриць². Тож не дивно, що й у змінах навчальної програми шукали «слід» найвищого розпорядження. Решта питань, пов'язаних із теологічним курсом, як-от його наповнення, догматичні деталі тощо, привертала увагу не всіх істориків. Як розвивалося уявлення про розширення могилянської навчальної програми, коротко поглянемо далі.

* * *

Євгеній (Болховітинов), автор невеличкого нариску «*Краткое сведение о начале Киевской академии, ее прежних учреждениях, обыкновениях, порядке и переменах*», опублікованого як один із додатків до «*Описания Киево-Софийского собора и киевской иерархии*» (1825 р.), взагалі не піднімав питання про початок теологічних студій в навчальному закладі. Ця розвідка, попри те, що знаменує зародження уваги до Могилянських Атен вже після їхньої кардинальної реформи у 1819 р., місцями повторює історичні довідки, складені у другій половині XVIII ст. самими київськими професорами. Тут Євгеній лише констатує, що серед «ординарних» класів діяв богословський, а наводячи перелік ректорів, спеціально виділяє рубрику «Ректоры и богословия учителя». У ній першим названо Прокопія «Колчинського», керівника з 1700 по 1703 рр.³ Проте це

² До слова, таке ранжування важливих періодів історії не є винаходом модерної історіографії. Ще в ранньомодерний час освітні осередки «міряли» свою історію часом видання монархами тих чи тих привілеїв. Так чинили і в Київській академії (див.: Максим Яременко, *Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті* (Львів: Вид-во УКУ, 2017), 226–228).

³ Євгеній Болховитинов, «Описание Киево-Софийского собора и киевской иерархии,» в Євгеній Болховітинов, *Вибрані праці з історії Києва* (Київ: Либідь-ІСА, 1995), 252, 258.

не означає, що митрополит датував початок теологічних студій 1700 роком, адже він знав і згадує царську грамоту 1694 р., у якій йшлося про викладання богослов'я в Академії.

Макарій Булгаков взагалі вважав, що богослов'я викладалося ще за Петра Могили, зазвичай ректором. Цей автор першої спеціальної наскрізної історії навчального закладу зазначив, що із XVII ст. збереглося два «учебники» з богослов'я — анонімний за 1642–1646 рр. та авторства Йоасафа Кроковського за 1693–1697 рр. Щоправда, Булгаков зауважив, що руйнування першої половини 1660-х рр. спричинили занепад закладу, з якого той виходив поволі: богослов'я почали викладати з 1676 чи 1677 р., а «возстановлением сих наук Коллегия обязанна именно Иоасафу Кроковскому»⁴.

Висловлені Макарієм міркування про богословський курс залишалися актуальними і в 1850-і рр. Віктор Аскоченський, автор наступної за ліком наскрізної історії Київського «училища», написаної пристрасно, а то й з надривним висловленням піетету перед закладом, так само вважав, що теологічні студії запровадив ще Петро (Могила), причому чотирирічні. Єдиний доказ таких міркувань подано у примітці — це збережений у Софійській бібліотеці теологічний підручник, укладений між 1642–1646 рр. Цю інформацію автор занотував так лаконічно і без жодної конкретики, що немає сумніву про її запозичення від Булгакова. Попередника Аскоченський повторює й далі: після Могили у складні для Києва десятиліття богослов'я не викладалося, а відновлено його в 1676 р. Теофаном Прокоповичем I, причому той здійснив це досить своєрідно: «отложил на время философию, так как в ней не предстояло особенной надобности, да и не было преподавателя к тому годного». Наступні вісім років Прокопович сам викладав теологію. Він, на думку Аскоченського, і сформував повний курс наук у київських «училищах»⁵.

Те, що вищий курс богослов'я започатковано Могилою ще у Лаврській школі в 1631 р., і його читали в колегіумі за життя митрополита, констатував і Степан Голубев⁶. Щоправда, погляди

⁴ Макарій Булгаков, *История Киевской академии* (Санкт-Петербург: Тип. К. Жернакова, 1843, 53–55, 69, 85).

⁵ Віктор Аскоченський, *Киев с древнейшим его училищем Академиею* (Київ: В Университетской тип., 1856), 1: 137, 139–141, 212, 242, 334.

⁶ Степан Голубев, «Киево-могилянская коллегия при жизни своего фундатора, киевского митрополита Петра Могили. (Речь, произнесенная на го-

дослідника на це питання мінялися. Спочатку він твердив про викладання теології достатньо обережно. Так, декларуючи обмеження лише «положительными сведениями», Голубев згадав про «*Євхаристеріон*» 1632 р. та оспівування у ньому серед інших наук теології. Водночас, огляд цього панегірика увінчується таким висновком:

Находящиеся в нем вирши, представляя опыт в упражнении стихослагательства (при чем содержание всегда приносилось в жертву форме) не дают возможности сделать никаких выводов ни об объеме ни о характере преподавания перечисляемых в Евхаристирионе наук. Но разумеется интересно уже и самое перечисление наук, хотя бы и сделанное искусственно⁷.

Через тринадцять років Голубев уже не сумнівався у тому, що богослов'я за Могили таки викладали, але десятиліттям пізніше його думка знову дещо змінилася. У надзвичайно цінній на різноманітні нові факти промові (їх історики часто не беруть до уваги й нині, вони навіть не вповні використані у власних студіях самим автором), виголошеній на урочистому акті в Духовній академії 1901 р., професор знову побіжно торкнувся курікулюму київських «латинських шкіл». У друкованому вигляді ця промова займає 30 сторінок, зате додатки до неї — 70, до того ж меншим шрифтом. Саме у додатках Голубев навів чимало доти не зауважених джерел чи й повністю опублікував документи. До одного з них, що стосується проблеми запровадження повного теологічного курсу, я далі ще повернуся. Тут лише зауважу, що Голубев назвав це джерело — митрополиту грамоту Йоасафу Кроковському — одним із цінних документів з академічної історії, хоч використав його лише для з'ясування часу початку ректорства Кроковського⁸. Саме цьому достойнику автор приписує заслугу здобуття для колегіуму прав

дичном акте Киевской Духовной Академии 26 сентября 1890 года),» *Труды КДА* 12 (1890): 539, 550. Автор не подає джерела інформації, можливо, з огляду на характер тексту — публічну промову.

⁷ Степан Голубев, *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. (Опыт исторического исследования)* (Київ: Тип. С. В. Кульженко, 1883), 1: 449–452.

⁸ Степан Голубев, *Киевская Академия в конце XVII и начале XVIII столетий. Речь, произнесенная на торжественном акте Киевской Духовной Академии 26 сентября 1901 года* (Київ: Тип. И. И. Горбунова, 1901), 6, 53–55.

«вищого навчального закладу», серед яких — і викладання богослов'я. Принагідно Голубев зауважує, що такими правами осередок деякий час користувався «при польском владычестве», коли Могила на коронаційному сеймі 1633 р. виклопотав у короля відповідний привілей, що його відмовилися засвідчити коронний канцлер та підканцлер. Відтак теологічні виклади в колеґіумі «зливалися» із філософськими, окремої богословської катедри не існувало, а за часів Руїни взагалі годі було мріяти про доповнення навчальної програми. Ситуація змінилася з другої половини 1680-х рр.: тоді було не лише розширено філософський курс, а й запроваджено теологію. Коли ж викладання останньої «окончательно упрочнено было в коллегии», Кроковський звернувся до московських царів та виклопотав грамоти 1694 р., що «дарували» закладу ширші права⁹.

Не важко здогадатися, що підстави для інакшого трактування проблеми богословських студій у пізнішій праці Голубеву дала, серед іншого, розвідка його старшого колеги Миколи Петрова.

Петров критично проаналізував висновки перших дослідників Академії. З приводу твердження Макарія Булгакова (повтореного й Аскоченським) про посібник з богослов'я за 1642–1646 рр., який той нібито бачив у Києво-Софійській бібліотеці, Микола Іванович констатував, що в його час у згаданій книгозбірні такого «учебника» немає. А оскільки Макарій його ще й належно не описав (лише вказав на повну відповідність системі Томи Аквінського без будь-яких детальніших даних), то підстав для міркувань про теологічні студії за могилянської доби немає. Петров припустив, що атрибуція Макарія — це, можливо, одне з низки інших його «непорозумінь» («не принадлежит ли указание преосвященного Макария на этот учебник к числу тех недоразумений, какия иногда встречаются у него и при описании других рукописных учебников старой Киевской Академии»¹⁰). Що ж до твердження Аскоченського про запровадження теологічного курсу в 1675 р. Теофаном Прокоповичем (дядьком майбутнього відомого єрарха), то Петров назвав його «цветами [...] фантазии»¹¹. Підставою для такої критики по-

⁹ Там само, 6–7, 56.

¹⁰ Николай Петров, *Киевская Академия во второй половине XVII века* (Київ: Тип. Н. Т. Корчак-Новицкого, 1895), 14.

¹¹ Там само, 39.

передників став брак джерельних доказів на підтвердження їхніх припущень. Дослідник вказав піонером теологічних викладів Йоасафа Кроковського, який діяв, на його думку, у згоді з Варлаамом (Ясинським). Кроковський розпочав свій курс у 1690 р., на доказ чого Петров наводить привітальну промову Йоасафу із рукописної риторики за 1689/1690 н. р., де того названо викладачем двох курсів філософії, а потому богослов'я¹². Зауваживши, що теологічні виклади до нас не дійшли, дослідник, однак, зазначив, що вони тривали чотири роки, до 1693 р. Із письмових свідчень про згаданий курс залишилися, крім вітальної промови, богословські тези, захищені в серпні 1691 р.¹³ Саме їх київська делегація, направлена митрополитом за «внушенням» гетьмана Мазепи до Москви, піднесла у 1691 р. царям, інформуючи в такий спосіб про розширення навчального курсу та клопочучись про схвалення прав і привілеїв колеґіуму. «Упрочил» же теологію у 1693–1697 рр. наступник Кроковського Стефан Яворський, і його курс зберігся¹⁴. Фактичні дані, запропоновані Петровим, запозичували й інші дослідниками, навіть коли вони інакше трактували ті чи ті сюжети¹⁵.

¹² Опис цього манускрипта «Rhetor Roxolanus» із текстом заголовку відповідних привітань («Orationes gratulatoriae nominis S. Ioasaphi habitae ad admodum reverendum P. P. Ioasaphum Krokovski igumenum monasterii S. Nicolai dicti Pustinni in collegio Kijovomohilaeano duorum Philosophiae cursuum lectorem protunc sacrae Theologiae ibidem professorem») Петров згодом умістив до: Николай Петров, *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве* (Москва: Университетская тип., 1904), III: 279 (№ 659).

¹³ Ці тези було опубліковано та описано Ровинським. Однак Петров чи ті, хто готували до друку його працю, примудрилися зробити три помилки у покликанні на джерело (щодо року видання, тому і сторінок) та не згадали імені гравера (див.: Петров, *Киевская Академия*, 49 (прим. 2)). Ідеться про роботу Інокентія Щирського, відому в історіографії як тези Обидовського: Дмитрий Ровинский, *Подробный словарь русских гравированных портретов* (Санкт-Петербург: Тип. Имп. Акад. наук, 1888), III: 1523–1532. Згодом коротше ту саму інформацію наведено в іншому посмертному виданні: Дмитрий Ровинский, *Подробный словарь русских граверов XVI–XIX вв.* (Санкт-Петербург: Тип. Имп. Акад. наук., 1895), II: 1232–1234.

¹⁴ Петров, *Киевская Академия*, 47–54.

¹⁵ Наприклад, слідом за Петровим Александр Яблоновський датує перший київський чоритиричний теологічний курс 1690–1693 рр., наступний 1693–1697 рр. та твердить, що його поява у програмі спонукала навчальний заклад претендувати на присвоєння академічних ступенів, зміну в сту-

Своєрідним підсумком студій минулого Київських Атен у XIX — на поч. XX ст. стала праця прот. Федора Тітова, написана в рамках реалізації наукових проектів Духовної академії, приурочених до 300-ліття створення київського навчального закладу. Тітов пристає на думку Миколи Петрова, що викладання богословського курсу в Могилянському колегіумі було розпочато Йоасафом Кроковським, і датує цей старт чомусь 1689-м, а не 1690-м роком. Водночас, він дещо детальніше зосереджує увагу на вручених царям тезах (мова про згадані Петровим конклюдії до серпневого диспуту 1691 р., що ними професори інформували московську владу про новацію у навчальній програмі). На одному боці піднесеної монархам гравюри вміщено філософські, на другому — богословські тези. Тітов звернув увагу на різницю у формулюваннях, дотичних філософського та богословського курсів: про перший прохалося «благоволите хранением соблюдать», а от про другий — «повелете наставляти» (з чого випливало, що йшлося про нововведення). Автор зауважує, що хоч результати поїздки до Москви невідомі, проте теологію, поза сумнівом, читали й наступного, себто 1692 року. Затим Тітов обговорює царську грамоту від 11 січня 1694 р., яка чітко санкціонувала викладання богослов'я у Могилянських Атенах: «теперь же богословский курс наук в Киево-братской школе был узаконен»¹⁶.

Праці дослідників XIX — поч. XX ст., принаймні на фактографічному рівні, сформували уявлення про минуле Київської академії на наступне століття. Ті, хто звертався надалі до Могилянських «латинських шкіл», хіба вправно або не дуже оперували цими фактами, чи то вникаючи у нюанси дискусій та розвитку знань у попередні десятиліття, чи то вибірково апелюючи до тієї чи тієї праці. Зрештою, від 1920-х рр. увага до Київських Атен різко спадає, а до могилянських богословських курсів і поготів.

У другій половині XX ст., коли Київська академія знову здобулася на увагу, питання викладання у ній теології також не належало до пріоритетних. Зоя Хижняк у першому варіанті своєї наскрізної

дентській корпорації (поділ конгрегації на велику та малу) тощо (Alexander Jabłonowski, *Akademia Kijowsko-Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacyi zachodniej na Rusi* (Kraków, 1899–1900), 163–164, 172–173).

¹⁶ Федор Титов, *Императорская Киевская духовная академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615–1915 гг.). Историческая записка*, предисл., прим. и прил. В. Ульяновский (Киев: Гопак, 2003), 104–106.

праці про навчальний заклад не розбиралася у нюансах поглядів старої історіографії. Вона, радше, обійшла дискусійні моменти, обмежившись зауваженням, що викладання теології у XVII ст. було заборонено «польським урядом», офіційно її почали викладати у 1680-х рр., і спочатку курс тривав чотири, а згодом три роки. Два абзаци, що їх Хижняк присвятила висвітленню богословських студій в Академії, не супроводжує жодне покликання. Проте нескладно здогадатися, що інформацію для нього авторка здобула не завдяки відкриттю нових джерел, а по-своєму узагальнивши здобутки дослідників XIX — поч. XX ст.¹⁷

У другому, переробленому й доповненому, виданні історії Могиллянської академії Зоя Хижняк щедріше пише про теологічний курс. Проте тут ідеться про його значення в «ідейній боротьбі» з католицизмом («ідейною зброєю польських магнатів і шляхти»), про створення могилянськими професорами «своєї богословської системи», виховання критичного мислення та опертя на «науковий доказ» під час викладів тощо. Про початки цього курсу в Києві та його першого викладача не згадано жодним словом. Щоправда, в оповіді про віхи зовнішньої історії навчального закладу авторка називає царську грамоту від 11 січня 1694 р., згідно з якою дозволялося, серед іншого, викладати богослов'я¹⁸.

Від 1990-х рр., принаймні для українських науковців, потреба цнотливо оминати чи обрамлювати риторичними вихилями тематику, пов'язану з Церквою загалом чи богослов'ям зокрема, відпала. Проте навряд чи випадає констатувати зріст уваги дослідників до київського теологічного курсу. На фактографічному рівні впевнено укорінилися «віхи» й дати, встановлені та наділені сенсом століття чи й більше тому. Так, у синтетичній «Історії української культури» автор відповідного параграфу В'ячеслав Станіславський твердить, що «під час бурхливих подій другої половини XVII ст. викладання богослов'я велось періодично. Постійно ж цей курс почав читатися з 1689 р.»¹⁹.

¹⁷ Зоя Хижняк, *Києво-Могиллянська академія* (Київ: Вид-во Київського університету, 1970), 71–72.

¹⁸ Зоя Хижняк, *Києво-Могиллянська академія* (Київ: Вид-во при Київському державному університеті Видавничого об'єднання «Вища школа», 1981), 52, 78–79.

¹⁹ *Історія української культури у п'яти томах* (Київ: Наукова думка, 2003), 3: 514.

Водночас, в українських текстах спостерігається певний розгартіяш у використанні тверджень старої історіографії. В енциклопедії, покликаний підсумувати майже два століття наукових студій над Київської академією, у статті про Йоасафа Кроковського пера письменниці, члена Спілки журналістів України Лариси Верьовки, зазначено, що цей достойник був у 1689/1690 н. р. професором богослов'я, а в 1693–1697 рр. читав 4-річний теологічний курс. Проте чи був Кроковський піонером теологічних викладів і чи вони читалися між 1690–1693 рр., не вказано, як, зрештою, й не зауважено, що Йоасафове авторство курсу 1693–1697 рр. відкинули ще наприкінці XIX ст.²⁰ В іншій статті цієї самої енциклопедії читаємо, що Ісає Трофимович-Козловський, ректор колегіуму 1632–1638 рр., викладав там філософію й богослов'я. Попри те, що авторка згадує праці кін. XIX — поч. XX ст., зокрема Петрова, у статті немає й натяку на дискусійність такого твердження²¹.

Зрештою, в останній редакції наскрізної історії Київської академії Зої Хижняк, на зміст якої виразно вплинули нові обставини (незалежність України та функціонування Національного університету «Києво-Могилянська академія»), опущені раніше деталі додано: окремі теологічні курси викладалися ще при Петрі Могили у 1640 та 1642–1646 рр.; заборону на читання богослов'я скасувала Гадацька угода 1658 р.; через розорення Академії у 1660–1680 рр. «вищі предмети» переважно не входили до навчальної програми; лише у 1689/1690 н. р. ректор Йоасаф Кроковський відкрив теологічний клас, і він же в 1693–1697 рр. прочитав уже чотирирічний курс²². Однак, навіть покликаючись на праці Голубева та Петрова як одне із джерел своєї інформації, авторка взагалі не враховує зміну поглядів на цю проблему, поєднуючи радше всі — і підтвержені, і відкинуті ще століття тому — факти.

Інших сучасних дослідників, котрі уважніше вникали в розвиток наукової думки, переконали висновки Миколи Петрова. Наприклад,

²⁰ Лариса Верьовка, «Кроковський Олександр, чернече ім'я Йоасаф», в *Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енциклопедичне видання*, упоряд. З. І. Хижняк (Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2001), 297. Про авторство курсу 1693–1697 рр. див., зокрема: Петров, *Киевская Академия*, 53.

²¹ Зоя Хижняк, «Трофимович-Козловський, чернече ім'я Ісаєя», в *Києво-Могилянська академія в іменах*, 540.

²² Зоя Хижняк, Валерій Маньківський, *Історія Києво-Могилянської академії* (Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2003), 86–87.

про кінець XVII ст. як час припасування у Києві єзуїтського богослов'я для викладання православного згадує Костянтин Суторіус²³.

Отож коротко підсумуємо. Прямих доказів викладання у Київському колегіумі теології до кінця 1680-х рр. дослідники не навели. Перші задокументовані згадки стосуються лише Йоасафа Кроковського. З них історики висновують, що саме цей професор прочитав перший чотирирічний курс чи то в 1689–1693, чи у 1690–1693 рр. Проте його запису не виявлено/не збереглося. Перший же курс, текст якого дійшов до нас, належить авторству Стефана Яворського і датується 1693–1697 рр.

Насичена історія Київської Академії кінця XVII — поч. XVIII ст. залишає дослідникам чимало питань. Проте не на всі з них є відповіді, адже бюрократія та діловодні практики тоді були значно слабше розвинуті, ніж згодом. Не слід дивуватися, відтак, що інформація про важливі події внутрішнього життя закладу взагалі спеціально не фіксувалася на письмі — для самих «шкіл» у цьому не було потреби, а «згори» таких даних ніхто не вимагав. Тож історикам випадає уважніше придивлятися до дрібних деталей та шукати «несподівані» джерела. Останні, часом, стають архиважливими для реконструкції тих чи тих сторінок минулого колегіуму. Передмови у стародруках, нотатки на полях, матеріальні пам'ятки з гравіюванням, панегірики і тези диспутів тощо — все це може містити унікальну інформацію²⁴.

²³ Константин Суториус, «Источники по истории преподавания православного латиноязычного богословия в России в первой половине XVIII века» (Диссертация... канд. ист. наук, РАН, Санкт-Петербургский Ин-т истории, 2008), 13. Критикуючи безпідставні твердження Зої Хижняк, автор далі зазначає, що немає жодних свідчень про викладання теології в Києві до 1690-х рр., а за кілька абзаців опускає цей рубіж до 1689 р. (там само, 31–32). Загалом, свої принагідні твердження про час запровадження богословського курсу в Могиллянському колегіумі Суторіус ґрунтує на висновках Миколи Петрова (там само, 53, 97–98). Дякую автору за можливість ознайомитися із текстом його дисертації.

²⁴ Пригадаймо, наприклад, що встановити час спорудження нового академічного («Мазепиного») корпусу історикам допомогли короткі нотатки сучас-

Відтворити перебіг запровадження повного богословського курсу у Києві дає змогу інформація з проповіді Стефана Яворського, виголошеної 1697 р. в Батурині у Неділю після Богоявлення (тоді припадала на 10 січня) перед «universo Senatu Rossiaco Baturini». Казнодій, очевидно, мав на увазі старшинську раду — один із владних інститутів Гетьманщини. Саме до Богоявлення (і кількох інших празників) приурочувалося її скликання наприкінці XVII ст. Слід гадати, такі зібрання тривали не один день. Із пізнішої інформації відомо також, що урочисте святкування Водохреща було одним із елементів церемоніалу гетьманського двору²⁵. «Конвоєм» таких зібрань за Мазепи стали «духовні бесіди», що їх забезпечували своїми некороткими проповідями київські церковні інтелектуали. Яворський неодноразово їздив до Батурина з нагоди різних празників, зокрема пов'язаних із Богоявленням. Так, у 1693 р. він також виголошував казання у Неділю після Богоявлення²⁶. А в 1697 р., як свідчать чернеткові автографи Стефанових проповідей, розважав «Сенат» щонайменше двічі: наступного після Богоявлення дня (тобто у четвер 7 січня, на яке припадав Собор пророка та Предтечі Хрестителя Господнього Іоана)²⁷, та в неділю. В обох випадках тек-

ника в рукописному збірнику академічних лекцій (Степан Голубев, «Гедеон Одорский (бывший ректор Киевской Академии в начале XVIII стол.),» *Труды КДА* 12 (1900): 594, 619–621). Див. також мої спроби переглянути трактування істориками результатів управління колегіумом одного з ректорів, опираючись на аналіз водосвятної чаші із вигравіюваним написом: Максим Яременко, «“Сей сосудъ ко употребленію священнѣ воды соудрудися...”: до характеристики ректорства Феодосія Гугуревича,» *Київська Академія* 13 (2016): 250–264.

²⁵ Віктор Горобець, *Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України* (Київ: ПУ НАНУ, 2009), 26; Ольга Васильєва, «Двір гетьманів Лівобережної України у 1663–1734 рр.» (Дисертація... канд. іст. наук, КНУ ім. Т. Шевченка, 2012), 64–65.

²⁶ Российский государственный исторический архив (далі — РГИА), ф. 834, оп. 2, д. 1592, л. 1052.

²⁷ Там само, л. 42. Вірогідно, цю проповідь виголошено на Гончарівці, де знаходилася головна резиденція гетьмана Івана Мазепи. Принаймні, у її тексті обіграно сюжет того, яким ремісником був Господь: кушніром чи гончарем. Стаючи на бік другого твердження, Яворський згадує Гончарівку: «Але нехай не превозносяться кушнерѣ, я на похвалу тутейшої преславної Гончаровки так мовлю, же Гсдь Бгъ найпершим ремесником был гончарем, бо найпершъ члка улѣпил з глины» (там само, л. 46).

сти казань завершуються зверненням до Мазепи. Нас зараз цікавить та заготовка, що її Яворський написав для недільного виголошення.

«Gratulatio», що йде після недільної проповіді, схоже, писалосся спочатку для озвучення в день гетьманового небесного патрона 7 січня. На це вказує ось ця хронологічна деталь: «[...]же то вчорайшая вода Йорданская крестителная[...]»²⁸. Але після проповіді у четвер вміщено інший текст, що вихваляє Івана Степановича за боротьбу з «богомерзкими агарянами». А от привітання Мазепі, що було приурочено до його іменин 7 січня, але записано після тексту проповіді на 10 січня, має два варіанти закінчення. У другому є цікава деталь, що ілюструє, як Яворський «на марші» міняв текст залежно від обставин. Початково Стефан, називаючи Мазепиною патрона св. Іоана «мисленною маслиною», зауважував:

Сію теды мисленную маслину, сей сучецъ масличный, я аки голубица, ѿт катедры метрополинской аки ѿт Ноева ковчега, въ знаменіе мира, въ покровъ ѿт всяких бѣдъ, велможности в[ашей]: при ннѣшних іменинах держаю приносити усердно желая, абыс велможност в[аша]: под сѣнію сеі мисленної маслины ѿт вражіих навѣтовъ, ѿт всякого прещенія видимых и невидимых враговъ и стрѣль дшѣпагубныхъ невредимъ пребывавъ в долготу дний²⁹.

Проте батуринські обставини змусили Яворського дещо переробити «Gratulatio». Так з'явилася його майже ідентична до початкового тексту версія, в якій, проте, згадано про ще одну — лікувальну — властивість маслини: «маслина елей истачает, и къ насыщенію, и къ исцѣленію различных немощей велми потребный»³⁰. Це зроблено даремно. Вочевидь, стало відомо, що гетьман хворий, тож привітання і було скориговано, а в новому варіанті з'явилося побажання здоров'я Мазепі:

Мы усердствуем, велможности вашей добр[одітелеві] & найбарзѣй тепер въ немощи солежащому, абы ѿт сеі мисленної маслины Іоана ст. вмѣсто цѣлительнаго елея Йорданская крестителная вода истѣкаючи и тѣмъ же аггломъ Іоаном сѣимъ аки цѣлительная Виѣзда возмущаема всякіе немощи исцѣлила³¹.

²⁸ Там само, л. 1064.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само, л. 1063 об.

³¹ Там само.

Відомо, що Іван Мазепа хворів на подагру, напади якої фіксуються з кінця 1680-х рр. Вірогідно, саме ця хвороба вклала гетьмана до ліжка і на початку січня 1697 р. (переохолодження організму — одна з причин її загострення). Якщо справді йдеться про подагру, то у проповіді зафіксовано досі невідомий черговий приступ немочі — про нього не згадує Тетяна Таїрова-Яковлева, котра перераховує всі знані їй випадки погіршення здоров'я Мазепи³².

«Мисленна маслина» від «голубиці-Яворського» — «то єдинъ даръ» для ясновельможного. Нотатка про другий дар безпосередньо стосується поставленого у заголовку цієї розвідки питання, тож заслуговує на дослівне цитування:

Другий дар приносим велможности вашей ѿ вертограда училищъ нашихъ Кіевскихъ, идеже велмо в[ашими]: прещедрыми блгодѣянми своими, аки блгопрорастителными дождами, непрестанно землю упояеши, которая тымъ пребогатымъ одожденіемъ, а нашимъ многотруднымъ управленіемъ блгоспѣшествующу убозбающися, сіе ѿ паучений блгословскихъ приноситъ плоды велможности вашей аки своєму дѣлателю, пасадителю и управителю. Кто бо насаждай виноград ѿ плода винограда не яст? Сія два дары аки вдова двѣ цитѣ велможности в[ашей]: моему премилостивѣйшему блгодѣтелю приношу. Самаго же себе под побѣдителныя стопы велможности вашей постылаю.

Первый то курсъ блгословія стѣи въ Аѣинахъ Кіевскихъ хвала Бѣгу сего року кончится, за щасливого панованія велможности вашей, на розширеніе хвалы Бжой, на podporу Церкви ст: каѳолической, на зашит православію ст: А яко початокъ свой, и всю свою бытностъ маєт тоє ст: паученіе ѿ вел[можности]: в[ашей]: такъ, слушна речъ, абы и конклюдзіи ѿ того жъ наученіе³³ многословутому імени вел[можности]: в[ашей]: приписалися³⁴.

Важко сказати, які саме конклюдзіи було піднесено Мазепі на знак вдячності від Київських Атен, і чи вони взагалі відомі дослідникам. Зате у цьому привітанні, як бачимо, професор теології та префект Могилянського колеґіуму прямо вказує, що у 1697 р. (очевидно, у 1696/1697 н. р.) завершиться перший в історії «шкіл» богословський курс з усіма наслідками (розширення хвали Божої тощо).

³² Татьяна Таирова-Яковлева, *Иван Мазепа и Российская империя. История «предательства»* (Москва: Издательство Центрполиграфа, 2011), 290–295.

³³ Так в ориґіналі.

³⁴ РГИА, ф. 834, оп. 2, д. 1592, л. 1064 об.

Згадана інформація підважує усталене в історіографії твердження про Йоасафа Кроковського як автора повного теологічного курсу у 1689–1693 чи 1690–1693 рр. Зрештою, слова Яворського, котрому і належить ця піонерська честь, не єдиний тому доказ. Другий, не зауважений дослідниками, було введено в обіг ще Степаном Голубевим. Мова про опубліковану ним у примітці до друкованого варіанту своєї промови копії грамоти Варлаама Ясинського на повторне ректорство Йоасафу Кроковському від, як зазначено у цій публікації, 20 січня 1692 р. Вочевидь, маємо справу з одруківкою, адже згадуючи цей акт раніше в іншій публікації без наведення тексту, історик вказував, що її видано 20 січня 1693 р. На 1693-й рік вказують й інші документи, що стосувалися поставлення ректора³⁵. Як уже зазначалося, Голубев не прокоментував усіх цінних нюансів цього джерела, хоча й виділив курсивом варті, на його думку, уваги фрагменти тексту, серед них — й інформацію про викладання Йоасафом теології. Цього достойника згадано як того, хто «четырёхлетним учением философии и единоплетним учением богословии, кроме нижайших с початку нескольколетних учений в школах, явно в славу Божию потрудившемуся». Кроковському саме в час викладання ним теології Гедеон Четвертинський «вручил было вместе со игуменством Никольским и ректорство Братцкое»³⁶. Окрім згадки лише про однорічне викладання богослов'я номінованим на другу ректорську каденцію достойником, у грамоті 1693 р. є ще одна вказівка на те, що тоді могилянський курікулюм був неповним. У документі, серед іншого, йдеться про такі мотиви повторного призначення Кроковського: «дабы могли *разширятся* науки свободныя, дабы *помножилися* учения к защищению церкви православной восточной (виділено мною — М. Я.)»³⁷. Збільшення адміністративних обов'язків (одночасне ректорство та миколаївське настоятельство), слід гадати, і стало на перешкоді тому, щоб Йоасаф продовжив започатковані ним теологічні виклади, тим більш, що у 1692 р. — і це ще один доказ того, чому Кроковський не завершив свій курс — його було взагалі відряджено до Вільна розбиратися

³⁵ Голубев, «Гедеон Одорский», 598–599, 602.

³⁶ Голубев, *Киевская Академия*, 54.

³⁷ Там само, 55.

у конфлікті тамтешнього братства³⁸, про що не завжди пам'ятають дослідники. Поїздка тривала із 6 вересня до 25 листопада, себто саме на час навчальної пори, і по дорозі делегація виконувала важливі для митрополії архипастирські доручення у Слуцьку³⁹. Отож, Йоасаф таки був першим, хто викладав теологію в колеґіумі, хоч і не в повному обсязі. Враховуючи всі свідчення — із митрополичої грамоти про однорічні богословські студії, привітальну промову в рукописному риторичному курсі за 1689–1690 н. р. та богословські тези 1691 р. — можемо більш-менш впевнено припустити, що Йоасаф навчав найвищих премудростей у 1690–1691 рр.

Зрештою, маємо ще один натяк на Яворського як піонера теологічних викладів у Києві. Серед опублікованих Романом Кисельовим іменинних вітань могилянським викладачам, що їх уміщено до курсу риторики Іларіона Ярошевицького 1702/1703 н. р., є кілька, присвячених Стефанові. В одній із ґратуляцій, прирівнюючи діяння професора зі звитягою його небесного патрона, Ярошевицький зазначає:

Тому давно вже висхле поле теолоґії, подвійною зливою кривавої праці полите, явило величний цвіт божественний. Насамперед твоїм ученим потом [і] воістину полум'яною Стефановою кров'ю назарянський цвіт цього року нам даний. Серед стількох же колючок, що глибоко проникають у Тіло Божественне, він проріс, скільки ганебних жезлів дісталось тобі заради слави Божої. Однак височезна, дарма що пересуджена лихими язиками, ця пальма доросла до самого неба, де, воістину тебе не забувши, зміцнений кров'ю спадок вічності відтисненими літерами записала. Твоя батьківщина, ідучи багряною дорогою до імперії вічності, неминущий тобі, переможцеві душ, приготувала пам'ятник⁴⁰.

³⁸ *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Коммиссиею для разбора древних актов* (Київ: В Губернской тип., 1872), ч. 1, т. V (далі — *Архив ЮЗР*): 386 (№ СХХIV).

³⁹ Федор Титов, *Русская Православная Церковь в Польско-Литовском государстве XVII–XVIII вв. (1654–1795 г.)* (Київ: Тип. И. И. Чоколова, 1905), т. I, первая пол. тома: 275–286.

⁴⁰ Роман Кисельов, «12 іменинних вітань викладачам Києво-Могилянської академії», в *Ізборник 2012–2016. Дослідження. Критика. Публікації* (Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018), 303. Дякую автору, котрий звернув мою увагу на це джерело.

Судячи з контексту, ці слова приурочувалися до завершення богословського курсу, адже згадано вже про результат («цвіт», і високу аж до неба пальму). Бачимо й згадки про складнощі із запровадженням теології (чи не про московські підозри щодо «неправославності» київських інтелектуалів ідеться?). Ці алузії потребують детальніших розважань. Тут лише підкреслю, що саме Стефана названо тим, хто оживив «висхле поле теології».

Звернімо увагу на ще одну фразу Яворського з проповіді 1697 р.: «нашим многотрудним управлінням бгоспстѣшествующу угобзающися, сіє ѿт паучений бгословских приносит плоды». Цілком імовірно, що через посідання Кроковським і богоявленського настоятельства та ректорства, і пустинно-миколаївського ігуменства саме на плечі префекта Стефана лягав основний тягар управління колегіумом.

Слова префекта і професора богослов'я Київського колегіуму про завершення у 1697 р. першого теологічного курсу — це не просто свідчення добре поінформованого сучасника, а запевнення людини, на чийх очах відбувалося розширення могилянського курікулюму. Що ж означає це незначне передатування окрім того, що задовольняє наші прагнення до якомога точнішого пізнання минулого та пояснює відсутність тексту теологічних лекцій Йоасафа Кроковського? Звернімо увагу на кілька деталей.

По перше, бачимо, що колегіум уперто йшов до запровадження богослов'я у навчальну програму попри те, що відразу Кроковському це зробити не вдалося. Можемо лише гадати, що давало митрополиту та професорам насагу для таких послідовних дій. Як на мене, правовим підґрунтям слугував відповідний пункт Гадяцького договору 1658 р. про рівноцінний Краківському університету статус колегіуму. Щоправда, на початку 1690-х рр. про це у Києві воліли вголос не заявляти. Так, у листі до московського патріарха Адріана від 1 червня 1693 р. Варлаам (Ясинський), серед іншого, просив благословити вивчення в «школах» «церкве божией благопотребным языком — греческим, латинским, словенским и полским, кроме нижайших грамматических учений да учат поэтику, рито-

рику, філософію и богословію». Далі митрополит дипломатично і не зовсім правдиво додавав: «таковыя учения аще за державы королевской еще и возбраняемы бяху в Киеве сыном российским»⁴¹. Тоді, звісно, не на часі були апеляції до королівських привілеїв. Зате у XVIII ст. про них не мовчали, а в пропозиціях київської церковної еліти 1767 р. до Законодавчої («Уложеної») комісії про Гадяцьку угоду згадано майже прямо. Тут серед низки королівських привілеїв окремо виділено й таке:

так оже конституцією сеймовою Варшавскою, 1659 года состоявшеюся, коею вечно постановлено и в книгу законов повелено внести тако: академию в Киеве дозволяет Его Королевское Величество и чины коронные возобновить, и оной таковыми преимуществами и вольностями пользоваться, каковыя имеет академия Краковская⁴².

По друге, церковні достойники дбали про схвалення вищою владою розширення навчальної програми. Тогочасна політика «перестраховування» мужів Церкви добре відома. Навіть маючи привілей на щось, його намагалися заново підтвердити у новій влади (наприклад, нового гетьмана), а то й в умовах хиткої політичної ситуації дбали про всяк випадок про надання правових актів з різних протиборчих сторін. Проте важливо наголосити інше: для київської духовної еліти кінця XVII — початку XVIII ст. тим, хто мав санкціонувати розширення навчальної програми, був передусім гетьман, а не московські монархи. На це вказує у проповіді Яворський, звертаючись до Івана Мазепи: «яко початокъ свой, и всю свою бытность мает тоє ст: наученіе ѿ вел[можности]: в[ашей]:». Нескладно запідозрити у такій позиції своєрідну адаптацію річпосполитських практик королівського патронату/санкції та трактування гетьмана як того, хто тепер посідав ті владні прерогативи, що раніше належали королю.

Отож, запровадження теологічних студій погоджували з Мазепою. І лише згодом, *post factum*, мабуть, з огляду на ту-таки обережність, а то й за порадою і точно за підтримки гетьмана, дбалось про царське схвалення. Утім, не слід забувати, що київська делегація до Москви 1693 р., наслідком якої стало видання грамоти 1694 р.,

⁴¹ Архив ЮЗР, 388 (№ СХХІV).

⁴² «Пункты от Киевской епархии,» в *Сборник императорского Русского исторического общества* (Санкт-Петербург: Тип. Н. А. Лебедева, 1885), 43: 527.

не їхала спеціально за санкцією на теологічний курс. Ба більше, серед доручень Йоасафа Кроковського фігурували не лише ті, що стосувалися колеґіуму, а у дотичних до «шкіл» питаннях ішлося загалом про схвалення навчальних дисциплін⁴³, що їх впроваджували до програми, не питаючи дозволу Москви.

Bibliography

Arkhiv Yugo-Zapadnoj Rossii, izdavajemyj Komisieju dla razbora drevnikh aktov pri kievskom, podolskom i volynskom general-gubernatore. P. 1, vol. 5. Kiev: V Gubernskoi tip., 1904.

Askochenskij, Viktor. *Kiev s drevnejshym eho uchilischem Akademieju.* 2 parts. Part 1. Kiev: Univ. tip., 1856.

Bolkhovitinov, Yevgenii. «Opisanie Kievo-Sophijskogo sobora i kievskoj yerarkhii.» In Bolkhovitinov, Yevgenii. *Vybrani pratsi z istorii Kyeva.* Kyiv: Lybid-ISA, 1995.

Bulgakov, Makarij. *Istoria Kievskoj akademii.* Sankt-Peterburg: Tip. K. Zhernakova, 1843.

Golubev, Stepan. «Gedeon Odorskij (byvshyj rektor Kievskoj Akademii v nachale XVIII stol.)» *Trudy KDA* 12 (1900): 567–628.

Golubev, Stepan. «Kievo-Mogilanskaja kollegia pri zhizni svojego fundatora, kievskogo mitropolita Petra Mogily. (Rech, proiznesionnaja na godichnom akte Kievskoj Duchovnoj Akadiemi 26 sentiabria 1890 goda.)» *Trudy KDA* 12 (1890): 535–557.

Golubev, Stepan. *Kievskaja Akademia v kontse XVII i nachale XVIII stoletii. Rech, proiznesennaja na torzhestvennom akte Kievskoj Dukhovnoj Akademii 26 sentiabria 1901 goda.* Kiev: Tip. I. I. Gorbunova, 1901.

Golubev, Stepan. *Kievskij mitropolit Petr Mogila i yego spodvizhniki. (Opyt istoricheskogo issledovania.* Vol. 1. Kiev: Tip. S. V. Kulzhenko, 1883.

Horobets, Viktor. *Vlada ta socium Hetmanatu. Doslidzhennia z politychnoi i sotsialnoi istorii ranniomodernoï Ukrainy.* Kyiv: IIU NANU, 2009.

Istoriia ukrainskoi kultury u piaty tomakh. Vol. 3. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Jablonowski, Alexander. *Akademia Kijowsko-Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacyi zachodniej na Rusi.* Kraków, 1899–1900.

⁴³ Див. їх перелік: *Архив ЮЗР*, 386–391 (№ СХХІV).

Khyzhniak, Zoia, and Mankivskiy, Valerii. *Istoriia Kyevo-Mohylianskoï akademii*. Kyiv: Vydavnychi dim «KM Akademiia», 2003.

Khyzhniak, Zoia. *Kyievo-Mohylianska akaemiia*. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, 1970.

Khyzhniak, Zoia. *Kyievo-Mohylianska akaemiia*. Kyiv: Vyd-vo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti Vydavnychoho obiednannia «Vyshcha shkola», 1981.

Khyzhniak, Zoia. «Trofymovych-Kozlovskiy, cherneche imia Isaii.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyklopedychne vydannia*, edited by Zoia Khyzhniak, 540. Kyiv.: Vyd. dim «KM Akademiia», 2001.

Kyseliov, Roman. «12 imenyynykh vitan vykladacham Kyievo-Mohylianskoï akademii.» In *Izbornyk 2012–2016. Doslidzennia. Krytyka. Publikatsii*, 280–313. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 2018.

Petrov, Nikolaj. *Kievskaja akademiia vo vtoroj polovine XVII veka*. Kiev: Tip. H. T. Korchak-Novickoho, 1895.

Petrov, Nikolaj. *Opisanie rukopisnykh sobranij, nakhodiaschikhsia v gorode Kieve*. Vol. 3. Moskva: Univiersitietskaia tip., 1904.

«Punkty ot Kievskoj yeparkhii.» In *Sbornik imperatorskogo Russkogo istoricheskogo obshchestva*, 433–560. Sankt-Peterburg: Tip. N. A. Lebedeva, 1885.

Rossiiskij gosudarstvennyj istoricheskij arkhiv, f. 834, op. 2, d. 1592.

Rovinskij, Dmitrij. *Podrobnyj slovar russkikh graverov XVI–XIX vv*. Vol. 2. Sankt-Peterburg: Tip. Imp. Akad. nauk, 1895.

Rovinskij, Dmitrij. *Podrobnyj slovar russkikh gravirovannykh portretov*. Vol. 3. Sankt-Peterburg: Tip. Imp. Akad. nauk, 1888.

Sutorius, Konstantin. «Istochniki po istorii prepodavania pravoslavnogo latinojazychnogo bogoslovija v Rossii v pervoi polovine XVIII veka.» Diss... kand. ist. nauk, RAN, Sankt-Peterburgskij In-t istorii, 2008.

Tairova-Yakovleva, Tatiana. *Ivan Mazepa i Rossijskaja imperia. Istoria «predatelstva»*. Moskva: Izdatelstvo Tsentrpoligrafa, 2011.

Titov, Fedor. *Imperatorskaja Kievskaja dukhovnaja akademiia v yeho trekhvekovoï zhyzni i dejatelnosti (1615–1915 hh.)*. *Istoricheskaja zapiska*, edited by Vasilij Ulianovslij. Kiev: Gopak, 2003.

Titov, Fedor. *Russkaja Pravoslavnaja Tserkov v Polsko-Litovskom gosudarstve XVII–XVIII vv. (1654–1795 g.)*. Vol. 1, 1st p. Kiev: Tip. I. I. Chokolova, 1905.

Vasylieva, Olha. «Dvir hetmaniv Livoberezhnoi Ukrainy u 1663–1734 rr.» Diss... kand. ist. nauk, KNU im. T. Shevchenka, 2012.

Veriovka, Larysa. «Krokovskiy Oleksandr, cherneche imia Yoasaf.» In *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyklopedychne vydannia*, edited by Zoia Khyzhniak, 297–299. Kyiv.: Vyd. dim «KM Akademiia», 2001.

Yaremenko, Maksym. *Pered vyklykamy unifikatsii ta dystsyplinuvannia: Kyivska pravoslavna mytropoliiia u XVIII stolitti*. Lviv: Vyd-vo UKU, 2017.

Yaremenko, Maksym. «“Sei sosud ko upotrebleniiu sviashchennya vody soorudysia...”: do kharakterystyky rektorstva Feodosiia Gugurevycha.» *Kyivska Akademiia* 13 (2016): 250–264.

Abstract

When and Who Lectured the Complete Theological Course at the Kyiv-Mohyla Collegium for the First Time?

Already in the 19th century pioneer scholars investigated the issue of the beginning of theological courses in Kyiv in the Mohylian Academy. By the end of the 19th century there was general consensus that teaching of theology was included in the curriculum practically since the very beginnings of the «Latin schools». However, the researchers' conclusions are challenged by informations coming directly from the inside of the corporation of the Mohylian professors. Indeed, a sermon delivered by Stefan Javors'kyi in Baturyn in 1697 makes it possible to establish beyond any doubt that the first officially approved, complete course of theology was not held by Joasaf Krokovskiy, as it was supposed before, but by Stefan Javorskyi. The sermon he delivered for the feast of the Epiphany in January 1697 is followed by a hitherto unpublished dedication to Ivan Mazepa where the preacher informs the Hetman that a full course of theology has been held by himself in the Mohylian College in that academic year. Javors'kyi also expresses his gratitude for the support given by Mazepa to the enterprize. The mentioned fact is confirmed by other sources which have been ignored by historians to this day.

Keywords: Kyiv-Mohyla Collegium/Academy, Baturyn, preaching, theology, Stefan Javorskyi, Joasaf Krokovskiy, Ivan Mazepa.